

Caius PLINIUS Caecilius Secundus Minor, ismertebb nevén ifjabb PLINIUS — a hasonló nevű természettudósnak, a Vezúv 79. évi kitörésekor elhunyt Caius PLINIUS Secundus Maiornak az unokaöccse — a kis-ázsiai Bithynia és Pontus provinciának a Kr.u. 110-es évek elején regnáló helytartója¹ egyik levelében így ír TRAIANUS császárnak: „Míg a provincia különböző részeit látogattam, Nikomédiában egy hatalmas tűzvész számos magánházat pusztított el, és két középületet is, a Gerusiát (idősek háza)² és az Iseumot (Isis-szentély), jóllehet egy utca húzódott közöttük. A tűz főként a szél hevessége, másrészt az emberek tétlensége miatt terjedt el, akikről köztudomású, hogy az efféle bajnak mindig csupán mozdulatlan és rest szemlélői. És egyébként is: a városban nincs egyetlen fecskendő, egyetlen vödör, egyetlen olyan eszköz sem, amely tűzoltáshoz alkalmas volna. Mindezeket parancsomra be is fogják szerezni. Te pedig, uram, fontold meg, hogy vajon indokoltnak tartanád-e egy mindössze százötven főből álló tűzoltótestület fölállítását? Én magam fogok ügyelni rá, hogy ne vegyenek be mást, mint tűzoltót és hogy ne éljen vissza senki az engedélyezett joggal. Ennyi embert felügyelni sem volna nehéz.”³

PLINIUS, aki föltehetőleg Kr.u. 111 novembere és decembere között, claudiopolisi utazása miatt volt távol Nikomédiától — ami a mai török Izmit közelében fekszik, Kis-Ázsia északkeleti részének görög alapítású városa volt, Bithynia és Pontus provincia részét képezte — ekképpen festette le a város tűzvédelmi helyzetét. A város igen korán föllépett a történelem színpadára: tanúja volt Nagy Sándor-utódok véres küzdelmeinek, a Róma és VI. Mithridatés pontoszi király közötti harcoknak, a híres pun hadvezér, HANNIBÁL is fölkereste öngyilkossága előtt, itt született ARRHIANOS, a világalomra törő Nagy Sándor hadjáratainak megörökítője, és itt adta ki Galerius császár a keresztényiség szabad vallásgyakorlatát biztosító türelmi rendeletét. Bithyniát Kr.e. 74-ben IV. Nikomédész végrendeletileg Rómára hagyta, amelynek eredményeképpen a területet közel tíz évvel később provinciává szervezték, Nikomédia pedig a senatus által igazgatott provincia részévé vált.⁴ A város fontos kereskedelmi központ, úthálózati csomópont, kedvelt kikötőhely, egyúttal kultikus központ is volt, hiszen Augustus Róma istennőjének és saját magának itt is szentélyt emeltetett. A provincia székhelyi címét azonban mégsem Nikodémia, hanem a közeli Nicaea kapta meg, amelyért hosszú időn keresztül vetélkedtek. A település jelentősége később igencsak megnőtt, hiszen Diocletianus a tetrarchia megszervezésekor az egyik császár székhelyét itt jelölte ki, ehhez mérten nagyarányú építkezésekkel csinosította a várost.⁵

A PLINIUS által hivatkozott probléma nem csupán Nikomédia sajátja volt a korszakban, hiszen számos, a Római Birodalom területén elhelyezkedő város járt hasonló cipőben. Nikodémia annyival volt talán rosszabb helyzetben, hogy egy ingoványos politikai-földrajzi kontextus közepén feküdt, ahogy az TRAIANUS PLINIUSnak írt válaszából is kiderül, a császár éppen azokra a kétes párttömörülésekre hivatkozva tiltotta meg a tűzoltóság szervezését, amelyek ebben a térségben szokásosak voltak.

PLINIUS közeli ismerőse és barátja, a korszak neves történetírója TACITUS Évkönyveiben számos tüzesetről adott hírt. A híres, Kr.u. 64. évi római tűzvész mellett korábban Kr.u. 23-ban és Kr.u. 27-ben, valamint Kr.u. 36-ban is tűzkatasztrófa sújtotta a várost,⁶ amelyek oka a szűkös lakhatási viszonyokban keresendő.⁷ Ugyancsak tűzvész pusztított Rómában Titus császár idején, amely éppen a Vezúv kitörésével közel egy időben három éjszakán át sújtotta a várost,⁸ illetve később is, Kr.u. 192-ben,⁹ Kr.u. 217-ben¹⁰ és Kr.u. 238-ban is.¹¹ Természetesen ahogy nőtt a város lakossága, úgy nőtt a tűzveszély is, mégis a növekvő téglá és kőépületek számával az efféle katasztrófák kockázatát csökkenteni lehetett.¹²

Más provinciabeli városok is szenvedtek tüzesetektől. Claudius uralkodása alatt Bononiát, a mai Bolognát emésztette a tűz, a coloniát egy jelentősebb pénzüsszeg adományozásával Neró segítette ki a bajból,¹³ Lugdunum, a mai Lyon városa néhány évvel a nagy római tűzvész után szenvedett hasonló katasztrófát, itt ugyancsak Neró járt élen a város megsegítésében,¹⁴ egy germán törzsnek, az ubiusoknak Rómával szövetséges városát, a mai Köln elődjét pedig vulkanikus eredetű tüzek pusztították.¹⁵

A PLINIUS és TRAIANUS császár között folytatott levélváltás a római kori tűzvédelem egyik igen fontos, ha nem a legfontosabb dokumentuma. Mielőtt azonban ezt a két szöveget tárgyalnánk, összehasonlítóképpen vázoljuk föl a Róma városi tűzvédelem és tűzoltóság helyzetét, hiszen — nem meglepő módon — a korszak legnagyobb városának vonatkozásában áll rendelkezésünkre a legtöbb forrás. Tűzoltó testületek szervezésére vonatkozó adatok már a

köztársaság korából is rendelkezésre állnak. A *Iustinianus*-kori jogszabálygyűjtemény, a *Digesta* a „régiek” vonatkozásában („*apud vetustiores*”) említi azokat a *tresvirit* — három emberből álló testületeket —, amelyek tűzvédelmi feladatokat látták el, és minthogy ezek éjszakánként teljesítettek szolgálatot, innen az elnevezésük: „*tresviri nocturni*.”¹⁶ Ebben a testületben a mindenkori *aedilis*, illetve a néptribunusok is részt vehettek. Rajtuk kívül voltak olyan állami rabszolgákból álló csoportok, akik a kapuk és a falak környékén állomásoztak, és ha kellett, onnan hívták őket segítségül. A tűzoltás harmadik módját azok a magáncélból megszervezett rabszolgák jelentették, akik vagy némi ellenszolgáltatás fejében, vagy teljesen ingyen vettek részt a tűzoltásban.

A *tresviri nocturni* mint tűzoltásért felelős római hivatalnokok viszonylag kevésszer szerepeltek a forrásokban, hiszen ők — hasonlóan a *vigilek*hez — egyéb rendvédelmi feladatot is elláthattak. A Kr.e. 186-os hírhedt *Bacchanalia*-botrányban például az orgiákon résztvevő személyek, összeesküvők után nyomoztak.¹⁷ A Kr.u. I. század első felében alkotó *VALERIUS Maximus* úgy tudta, hogy testületük Kr.e. 169-ben egy tüzesethez olyan lassan ért ki, hogy büntetést kellett fizetniük, ahogy Kr.e. 56-ban annak a triumvirnek is, aki hanyag módon látta el feladatait és nem jelentette a tüzet.¹⁸ Az *aedilisek* mint a városi közbiztonságért felelős tisztségviselők némely esetben saját költségükön állítottak föl rabszolgákból álló tűzoltótestületeket, ahogy tette ezt a Kr.e. 26. évben *EGNATIUS Rufus*, aki később — az alkalmi népszerűséget meglovagolva — praetori tisztséget is nyert, mivel rabszolgáit használta a tüzesetek megfékezésére. Sőt, a consuli címet is megpályázta, föllépésével azonban kivívta *Augustus* a rosszállását, ezért a princeps személye ellen szőtt összeesküvés vádjával börtönbe zárták.¹⁹

Hogy tűzvédelmi előírások léteztek már a köztársaság korában is, arra a legkézenfekvőbb példát a tizenkét táblás törvények nyújtják (Kr.e. 451-450), ahol az egyik rendelkezés a városon belüli égetések tiltását fogalmazta meg. Mégis egy tényleges, bár kevésbé hatásos tűzoltótestület föllállítására Rómában viszonylag sokáig, a Kr.e. 22. évig kellett várni, amikor is *Augustus* az *aedilisek* feladatai között a tűzvédelemnek is fontos szerepet szánt: ezt támasztja alá, hogy hatszáz főből álló rabszolga testületet rendelt a mindenkori tisztségviselő mellé.²⁰

A tűzvédelem fejlődése terén azonban a legnagyobb ívű változást a *vigiles* (virrasztók) megjelenése jelentette. *Augustus* — miután Kr.e. 8-ben Róma városát tizennégy régióra osztotta — hét *vigil*-cohors föllállítását rendelte el oly módon, hogy minden egyes cohorsra két-két városi régió tűzvédelmi feladatát testálta.²¹ Az egyes cohorsok eleinte hozzávetőlegesen ötszáz, később — valószínűleg a harmadik századra — mintegy ezer főt számláltak,²² túlnyomó részük leszerelt katonákból állt, és a praefectus *vigilum*nak voltak alárendelve, aki lovagrendi (*ordo equester*) állású volt, és valamiféle igazságszolgáltatási jogkörrel is rendelkezett a praetor urbanus alatt.²³ A praefectus *vigilum* helyetteséről *Traianus* császár uralkodásától kezdve van adatunk,²⁴ míg a harmadik századtól kezdve Ostia külön tűzoltó parancsnokáról olvassunk.²⁵

A *vigil*-cohorsokba történő sorozás helyzete az idők során annyiban változott meg, hogy a latin joggal rendelkezők is beléphettek a testületbe, három év szolgálat után pedig teljes római polgárjogot nyertek. Minden cohors hét centuriából állt, amely a római katonai szervezet összehasonlításában különlegesnek számít, hiszen a hadseregben a cohorsok normális esetben öt, illetve hat centuriát számláltak.²⁶ *Augustus* idején tehát még csupán 3500 fős tűzoltó testület működhetett, a létszámuk pedig a harmadik században már elérhette a 7000 főt. Róma lakossága a köztársaságkor végén (Kr.e. I. század utolsó harmada) hozzávetőlegesen háromnegyed millió főt tett ki. A legtöbb ember *Hadrianus*, *Antoninus Pius* és *Marcus Aurelius* uralkodása idején, a II. század közepén élt Rómában, ekkor a város lakosainak száma mintegy 1 millió fő lehetett. *Constantinus* és fiai idején — a rivális birodalmi főváros, Constantinopolis alapítása nyomán — csökkenni kezdett a lakosság, ebben az időben mintegy 500 000 főre apadt a városban lakók száma.²⁷

Látható, hogy a *vigilek* cohorsait alapvetően katonai mintára szervezték meg, még ha nem is tekintettek rájuk úgy, mint a katonákra. Munkájuk részét képezte az állandó éjszakai járőrözés, napközben azonban más feladataik is elvonták a figyelmüket a tűzvédelmi teendőikről.²⁸ Fölszerelésükben tűzoltótömlők, pumpák (cohorsonként két darab) — úgynevezett siphok,²⁹ amelyet *PLINIUS* is említ levelében, és amelyet *VITRUVIUS* mint „*machina quae in altitudinem aquam educit*” említi, azaz mint olyan eszközt, amely a vizet a magasba viszi —³⁰ csöbrök (*hamae*), tűzoltó botok, horgok (*uncini*), bontócsákányok (*falces*, *dolabrae*), betöréshez használatos balták (*secures*), ecettel vagy vízzel átitatott posztódarabok, takarók, párnák (*cento*) egyaránt megtalálhatók voltak.³¹ A *vigilek* fölszereléséhez tartoztak a ballista-k (lövedékek) is, amelyekből három-három állt minden cohors rendelkezésére, és amelyek a tűz megfékezését szolgálták, a rombolás útján történő tűzoltás ugyanis szintén bevett — a *Digesta* által sok esetben hivatkozott — módszer volt, maga *SUETONIUS* Neró-életrajzában ezt a módszert is említi a Kr.u. 64. évi, nagy római tűzvész idején.³² Kr.u. a III-IV. század

idejéből olyan eszközökről is van tudomása az utókornak, amelyek akár a hajítógépek, tűzoltás esetén a lövedékeknek a tűzbe való juttatását szolgálták.³³ Az is valószínűsíthető, hogy a Severus-korra (Kr.u. 193-235) a vigil-cohorsok mindegyikéhez 4-4 orvost, illetve úgynevezett unctorokat (kenegető, dörzsölő embereket) is beosztottak, amolyan fizioterapeutákat, akik szintén a tűzoltók egészségét szolgálták.³⁴

A vigilek jelentőségét jól jelzi, hogy mind Rómában, mind Ostiában, a város kikötőjében számos tűzoltólaktanyát sikerült föltárni — elvileg Rómában tizennégy efféle őrhely működhetett — a vigilek (νυκτοφύλακες - nyktophylakes) városbéli jelenlétét pedig a görög származású történetíró, CASSIUS Dio Róma-történetében mint kortárs jelenséget említette. Az *Augustus* által életre hívott városi intézmény tehát még a Kr.u. III. században is működött.³⁵ Munkájukat nagyban segítették azok a Róma város tűzvédelmének alapját képező vízgyűjtő medencék, amelyeket a kiterjedt vízvezeték hálózat mellett többek között a censorok parancsára építettek Kr.e. 184-ben.³⁶ A nyilvános vízvezetékeket ugyanis csak az előkelőbb magánszemélyek házaiba vezették közvetlenül, esetleg közösségi jóváhagyással biztosították a vízbevezetési jogot, melynek birtokában a joggal rendelkezők saját költségükön vezethették be a vizet házukba. A vízbevezetési jog nélkül házukba vizet bevezetők ellen a hatóságok fölléptek, illetve őket adófizetésre kötelezték.³⁷ A vigilek másik elnevezése, amolyan beceneve volt a sparteoli (tűzőrök), ők a σπαρτών-ról (sparton), más néven eszpartófűről (Stipa tenacissima) kapták a nevüket, mivel ebből készült köteleket, vödörket használtak.³⁸ Az idősebb PLINIUS is említette a tűzvédelem terén az eszpartófűből készült köteleket, amelyek száraz és nedves környezetben egyaránt jól hasznosíthatók voltak.³⁹

Augustus után más császárok is élenjártak a tűzvédelmi intézkedések foganatosításában, a tűzkárok enyhítésében. *Caligula* sok embernek megtérítette a tűzkárát. *Claudius* Puteoliába és Ostiába külön vigil-cohorsokat rendelt. *Neró* — hogy a tűzkárok elejét vegye — a házak és paloták építését szabályozta, kimérette a házorokat, megszabta az épületek magasságát. *Domitianus* számos tűz által pusztított épületet helyreállíttatott — köztük magát a Capitoliumot is — a könyvtárak számára pedig pótolta a Kr.u. 80. évi tűzvész során megsemmisült legértékesebb könyveket.⁴⁰

Ostia különleges fontossággal bírt a tűzvédelem terén, hiszen tőle függött Róma élelmiszerellátása. *Claudius* ezért helyezett három — rendvédelmi feladatokkal megbízott — urbanae cohortes-t a kikötőbe, amelyeket nem sokkal később, a négy császár évében Kr.u. 69-ben eltávolítottak. *Traianus* Ostiát Róma elsőszámú kikötőjévé építette ki, utóda *Hadrianus* pedig ehhez mérten tűzoltólaktanyával is felszerelte, és külön, négyszáz vigiltől álló, négy centurio és két tribunus parancsnoksága alatt álló tűzoltó zászlóalj (vexillatio) rendelt mellé, amelynek a személyi állományát négyhavonként váltották fel. A tűzoltó zászlóalj létrejöttéhez az utolsó feliratos adat a Kr.u. 241-244. közötti időszakból származik.⁴¹

A háztartások tűzvédelmi feladatai ellátásának szintén voltak hagyományai Rómában, a *Digesta*, számos efféle rendelkezést tartalmazott. A háztulajdonosok számára előírták, hogy tartsanak vizet a házukban, mely szabály megtartását a praefectus vigilum kötelessége volt ellenőrizni.⁴² A háztartások tűzoltásra alkalmas eszközeinek tekintették az ecetet, a botokat, létrákat, szivacsokat, vödörket, vesszőseprűt stb.⁴³ Magánszemélyek a nyilvános kutakból vételezhettek vizet vagy a vízgyűjtőmedencékből, melyek számát mintegy hatszázra tehető. *Frontinus* korában (Kr.u. I. század) a vízvételi lehetőséget kiterjesztették a természetes forrásokra és a fürdőkre is.

Traianus császárnak a tűzoltásról szóló ifjabb PLINIUSnak küldött levelében így ír: „Több város példája nyomán jutottál arra, hogy Nikodémiában is tűzoltótestületet lehetne létrehozni. De emlékezzünk arra, hogy maga a provincia és különösen ezek a városok mennyit szenvedtek az efféle párttömörülésektől. Ugyanis bármilyen okot figyelembe véve, bármilyen nevet is adunk azoknak, akik efféle csoportokba verődnek, rövid időn belül politikai szövetséget alkotnak. Célszerűbb tehát beszerezni azokat a dolgokat, amelyek a tűzoltásnál segítségünkre lehetnek, és figyelmeztetni a háztulajdonosokat, hogy akadályozzák meg a tüzek terjedését; és - ha a helyzet úgy kívánja - az összecsendült tömeget is lehet hasznosítani.”⁴⁴

A provincia lakosai és a mindenkori helytartó — lett légyen az császári vagy senatusi delegált — közötti kapcsolat nem volt felhőtlen a korábbi évtizedekben. CADIUS Rufus (Kr.u. 47-48.), M. TARQUITIUS Priscus (Kr.u. 59-60.), G. IULIUS Bassus (Kr.u. 101-102.) és VARENUS Rufus (Kr.u. 105-106.) helytartóknak egyaránt bíróság előtt kellett felelniük tetteikért, hiszen a bithyniai koinon (közösség) vesztegetés, gondatlanság, jogosulatlan hasznoszerzés vádjával bevádolta őket Rómában. A sors különös játéka, hogy utóbbi kettőt éppen PLINIUS védte sikeresen, valószínűleg ezért nevezte ki *Traianus* később éppen őt helytartóvá, hiszen jól ismerte a terület ügyes-bajos dolgait.⁴⁵ Már maga a tény is sokatmondó, hogy bár Bithynia és Pontus provincia alapvetően a senatus igazgatása alá esett, a

császár mégis a saját emberét küldte a területre, hogy a megvesztegetési, gondatlansági ügyekkel fölhergelt provinciabeli lakosság kedélyeit megnyugtassa, és a problémás területet közvetlen ellenőrzése alá vonja.⁴⁶

A provinciában a keresztyénség terjedése is az ellentétek szításához vezetett. PLINIUS a keresztyénséget babonás ragálynak tartotta (contagio superstitionis)⁴⁷, amely óriási néptömegeket képes a rossz útra téríteni, ehhez mérten kezdte el üldözésüket a provincia egész területén. Egy másik bithyniai város, Prusa, a mai török Bursa is sokat szenvedett különféle pártütésektől, választási csalásoktól. A város híres szülőtte, „aranszajú Dión” azaz Dión Chrysostomos szónoklataiban több alkalommal is említett efféle ármánykodásokat. Ezekben az esetekben főleg gazdagokból álló politikai klubok létrehozásáról lehetett szó, egy helyütt pedig hasonló szervezkedésekről beszélt Nicaeaban is.⁴⁸

A fentiek tükrében nem lehetett véletlen, hogy *Traianus* a tűzoltótestületek esetében — ahol néhány férfi bizalmas, bajtársias szövetségéről volt szó — efféle politikai veszélyeket vizionált. Ugyanakkor azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a római jog eleve szigorúan kezelte a társulatok, egyesületek alapítását. A *Caesar* vagy *Augustus* alatt elfogadott Lex Iulia de collegiis senatusi jóváhagyáshoz kötötte az efféle társulatok létét. SUETONIUS pedig úgy tudta, hogy mindkettejük kemény kézzel föllépett az efféle társulatok, egyesületek ellen, mert sok rabló, csavargó, gonosztevő verődött össze ezen jogcím alatt. *Caesar*hoz hasonlóan a princeps csak a régi egyesületeket engedélyezte, előzetes ellenőrzés alapján.⁴⁹ A késő köztársaság és a kora császárkor szigorú törvénykezése alól persze voltak kivételek, például a közjó érdekében munkálkodó szobrász és kézműves társulatok (collegium fabrorum, collegium fictorum).⁵⁰

PLINIUSnak egy másik leveléből az is kiderül, hogy Nikodémia sokat szenvedett vízellátási gondoktól. A város tetemes összegeket fordított vízvezeték építésére, azonban a félbemaradt építményeket szépen lassan széthordták, a többi lepusztult, így a helytartó *Traianus* segítségét kérte, hogy küldjön vízügyi szakembert és építést a korábbi szituáció elkerülésére. Egy következő levelében pedig korrupciót és megvesztegetést említett, és arra kérte a császárt vizsgálta ki az ügyet, hogy ne történhessen meg Nikomédiában a korábbi eset.⁵¹ A város vízellátása meglehetősen bizonytalan lábakon állt, ezért nem meglepő, hogy Nikomédiában tűzvész pusztított. A kis-ázsiai város példáját alapul véve az sem elképzelhetetlen, hogy efféle zavaros, korrupciós ügyek más provinciákban is előfordulhattak.

Traianus javaslata a tűzoltás és tűzvédelem egyéni úton történő biztosításáról korántsem volt légből kapott. Egyrészt a nagy római tűzvész után foganatosított nerói rendelkezések egyike éppen az volt, hogy ki-ki a maga háza táján tegyen megfelelő óvintézkedéseket, másrészt a sűrűn épített házak, szűk utcák kevésbé tették lehetővé a tűzoltótestületek munkáját.⁵² Az összecsődült nép munkába állítása sem valószínűtlen, hiszen a Kr.u. II. század közepén vértanúságot szenvedett smyrnai püspök, POLYKARPOS életéből ismert, hogy egy alkalommal, amikor tűz ütött ki éjszaka, az összeverődött tömeget kötelezték a siphok működtetésére.⁵³ A tűzoltóeszközök beszerzése és az egyéni tűzvédelem tehát célravezető lehetett, függetlenül attól, hogy megvalósult-e a PLINIUS által javasolt centralizáció a tűzoltás terén.

PLINIUS bevezetőben idézett levele nyilvánvalóvá teszi, hogy a város egyáltalán nem volt fölkészülve a tűz elleni védekezésre. Miközben Róma ebben a korszakban már kifejezetten jól működő tűzoltószervezettel rendelkezett, addig akár még egy ilyen jelentős város, mint Nikomédia sem lehetett nyugodt a tűzvédelem terén, mivel nem rendelkezett megfelelő tűzoltóeszközökkel. A nikomédiai tűzoltóság megszervezésére irányuló pliniusi törekvések tehát nem értek célt, vagy legalábbis hasonló szervezet megalapításáról nincs információnk. Amit biztosan tudunk, az az, hogy Rómában és természetesen egyéb latin nyelvű provinciális városokban, itáliai municipiumokban egyaránt működtek hivatásos tűzoltó testületek. E testületek mellett olyan kézműves társulatok is láttak el tűzvédelmi feladatokat, mint a fabri centonarii azaz a „pokróccal oltók”, vagy a fabri dendro-phori, fabri tignarii azaz az „ácsok” egyesületei Aquincumban, Savariában, sőt Konstantinápolyban is.⁵⁴ A birodalom keleti térségeiben azonban nem működtek hivatásos tűzoltó szervezetek. A kisázsiai városokban bevett gyakorlatnak számított, hogy az összecsődült tömeget kötelezték alkalmi tűzoltóként a tűzoltási feladatok ellátására, ők kezelték siphokat és az ő igrkezetük, avagy lustaságuk, közönyük jelentette egy-egy család, egy-egy ház további létének biztosítékát.⁵⁵

Jegyzetek:

¹ Legatus Augusti pro praetore provinciae Ponti et Bithyniae proconsulari potestate [Augustus prokonzuli hatalommal felruházott előjárója Ponti és Bithynia tartományokban.]

A PLINIUS címét tárgyaló vitához. COTTON: 233-234.p.

² Gerusiával találkoznak más bithyniai városokban is, pl. Nikaiában, Prusiasban, Amastrisban és Sinopében. Ezek az intézmények idősebb, jómódú polgárok központjai voltak, amelyek szabályzattal, tagsági díjjal, várostól kapott pénzbeli juttatással, tulajdonnal egyaránt rendelkeztek. Gyakran vallási funkciót is elláttak, hiszen ők intézték a császárkultuszt. Az, hogy valamiféle adminisztratív funkciót is betöltöttek a városi közigazgatásban, vitatott.

SHERWIN-WHITE: 606-607.p.

³ „C. PLINIUS TRAIANO IMPERATORI. Cum diversam partem provinciae circumirem, Nicomediae vastissimum incendium multas privatorum domos et duo publica opera, quamquam via interiacente, Gerusian et Iseon absumpsit. Est autem latius sparsum, primum violentia venti, deinde inertia hominum quos satis constat otiosos et immobiles tanti mali spectatores perstitisse; et alioqui nullus usquam in publico sipo, nulla hama, nullum denique instrumentum ad incendia compescenda. Et haec quidem, ut iam praecepi, parabuntur; tu, domine, dispice an instituendum putes collegium fabrorum dumtaxat hominum CL. Ego attendam, ne quis nisi faber recipiatur neve iure concesso in aliud utantur; nec erit difficile custodire tam paucos.”

PLINIUS: 10-33. könyv (A szövegben a szerző fordítása.)

⁴ A provincia *Antoninus Pius* uralkodásáig hivatalosan a senatus igazgatási jogköre alá tartozott.

BAZ: 262-263.p.

⁵ BAZ Ferit szerint azonban Nikodémia volt a provincia tényleges fővárosa.

Lo.cit. : 264.p.

⁶ TACITUS: 4,64. (Caelius-hegy), 6,45 (Circus Maximus egy része, Aventinus-hegy); 15,38-41 (a nagy tűzvész Neró idején, Róma tizennégy kerületéből tíz leég.)

⁷ VITRUVIUS : 2,8,20. ; IUVENALIS : 3,197-222.

⁸ SÜETONIUS Titus : 8. ; CASSIUS Dio : 66,24.

⁹ CASSIUS Dio : op.cit. 73,24. ; HÉRÓDIANOS : 1,14,3-5.

¹⁰ CASSIUS Dio : op.cit. 79,25.

¹¹ HÉRÓDIANOS : op.cit. 7,12.

¹² ROBINSON: 93.p.

¹³ TACITUS: op.cit. 12,58.

¹⁴ SENECA : Epistulae 91. ; TACITUS : op.cit. 16,13.

¹⁵ TACITUS : op.cit. 13,57.

¹⁶ „PAULUS libro singulari de officio praefecti vigilum. Apud vetustiores incendiis arcendis triumviri praeerant, qui ab eo quod excubias agebant nocturni dicti sunt: interveniebant nonnumquam et aediles et tribuni plebis. erat autem familia publica circa portam et muros disposita, unde si opus esset evocabatur: fuerant et privatae familiae, quae incendia vel mercede vel gratia extinguerent.”

JUSTINIANUS : 1,15,1. ; ROBINSON: op.cit. 90-91.p.

¹⁷ LIVIUS 39,14.

¹⁸ VALERIUS Maximus 8,1 damn. 5-6.

¹⁹ VELLEIUS Paterculus 2,91.

²⁰ CASSIUS Dio : op.cit. 54,2.

²¹ SÜETONIUS : op.cit. Augustus 30. ; ROBINSON: op.cit. 8.p.

²² HENZEN : 1057-1058.sz. ; RAINBIRD : *The Fire Stations of Imperial Rome*. 150.p.

²³ DESSAU : *Inscriptiones Latinae Selectae*. 2154.sz. + 2178sz. ; STRABÓN : 5, 3, 7, ; CANKIK — SCHNEIDER — LANDFESTER : sv. Vigiles ; ROBINSON: op.cit. 94.p.

²⁴ DESSAU : *Inscriptiones Latinae Selectae*. op.cit. 1456.sz. + 2160.sz. ; HENZEN : op.cit. VI. 221.sz. + 1628.sz.

²⁵ DESSAU : *Inscriptiones Latinae Selectae*. op.cit. 2159.sz. ; DESSAU : *Inscriptiones Latii Veteris Latinae*. XIV. 4398.sz.

²⁶ DESSAU : *Inscriptiones Latinae Selectae*. op.cit. 2156.sz.

²⁷ ROBINSON: op.cit. 6-7.p.

²⁸ HÉRÓDIANOS : op.cit. 7,12,5.

²⁹ „Sifon vas appellatum quod aquas sufflando fundat; utuntur enim hos in oriente. Nam ubi senserint domum ardere, currunt cum sifonibus plenis aquis et extinguunt incendia, sed et camaras expressis ad superiora aquis emundant.” - „Egy edényt sifo-nak hívnak, amely a vizet levegő befújásával bocsátja ki; ezeket keleten használják. Ugyanis, amikor észreveszik, hogy ég a ház, összecsődulnek vízzel telt sifo-kkal és eloltják a tüzet, de a boltíveket is a fölfelé pumpált vízzel tisztítják.”

ISIDORUS : 20,6,9

³⁰ VITRUVIUS : op.cit. 10,7,1-4,

³¹ Petronius említ egy tűzoltó egységet, amely betört egy ajtót, hogy bejusson a házba a föltételezett tűzhöz.

PETRONIUS (*Sat.* 78,7)

³² SÜETONIUS : op.cit. Néró. 38. ; JUSTINIANUS : op.cit. 43,24,7,4. ; 47,9,3,7.

³³ HENZEN : op.cit. VI. 1057-1058.sz. ; RAINBIRD : *The Vigiles of Rome*. 150.p.

³⁴ ROBINSON: op.cit. 94.p.

³⁵ „καὶ εἰσι καὶ νῦν οἱ νυκτοφύλακες οὗτοι ἰδίον τινα τρόπον οὐκ ἐκ τῶν ἀπελευθέρων ἔτι μόνον ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἄλλων στρατευόμενοι, καὶ τεῖχη τε ἐν τῇ πόλει ἔχουσι καὶ μισθὸν ἐκ τοῦ δημοσίου φέρουσιν.” - „Ezek a vigilek (éjjeli őrszemek) manapság is léteznek mint különleges egység, azonban nem pusztán a szabadon bocsátott katonák közül kerülnek ki, hanem más rétegekből is sorozzák őket. A városban laktanyákkal rendelkeznek és állami fizetést kapnak.” A vigil cohorsok közlegényeinek fizetése a következőképpen alakul (az összegek denariusban vannak megadva): Augustus - 150; Domitianus - 300; Septimius Severus - 300; Caracalla - 450.

CASSIUS Dio : op.cit. 55,26,5. ; DOBSON : 193-207.p.

³⁶ LIVIUS : op.cit. 39,44.

- ³⁷ FRONTINUS : 94.
³⁸ „ad fumum cenae Serapiacae sparteoli excitabuntur . . .” [A tűzörököt a sarapisi lakomák füstje fogja ingerelni . . .]
Solion IUVENALIS Sat. : 14, 305. ; TERTULIANUS : 39. ; RAINBIRD : *The Vigiles of Rome*. op.cit. 136.p.
³⁹ id. PLINIUS : 19,26.
⁴⁰ SÜETONIUS : op.cit. Caligula. 16. , Claudius 25 , Nero 16,38. , Domitianus 5,20; TACITUS : 15,43.
⁴¹ DESSAU : *Inscriptiones Latii veteris latinae*. op.cit. XIV. 4398.sz. + 4500.sz. + 4503-4505.sz. ; CANCIK — SCHNEIDER — LANDFESTER : op.cit. s.v. Feuerwehr.
⁴² Valószínűleg Neró vezette be a nagy tűzvész előtt.
JUSTINIANUS : op.cit. 1,15,3,4. ; ROBINSON : op.cit. 93.p.
⁴³ „Acetum quoque, quod exstinguendi incendii causa paratur, item centones sifones, perticae quoque et scalae, et formiones et spongiae et amas et scopas contineri plerique et Pegasus aiunt.”
JUSTINIANUS : op.cit. 33,7,12,16.
⁴⁴ „TRAIANUS PLINIO. Tibi quidem secundum exempla complurium in mentem venit posse collegium fabrorum apud Nicomedenses constitui. Sed meminerimus provinciam istam et praecipue eas civitates eius modi factionibus esse vexatas. Quodcumque nomen ex quacumque causa dederimus iis, qui in idem contracti fuerint, hetaeriae eaeque brevi fient. Satius itaque est comparari ea, quae ad coercendos ignes auxilio esse possint, admonerique dominos praediorum, ut et ipsi inhibeant ac, si res poposcerit, adcurso populi ad hoc uti.”
PLINIUS : op.cit. 10,34. (A szövegben a szerző fordítása.)
⁴⁵ TACITUS : op.cit. 12,22,12,59.p. ; PLINIUS : op.cit. 4,9. 7,6. ; BAZ : op.cit. 278.p.
⁴⁶ BAZ : op.cit. 271.p.
⁴⁷ PLINIUS : op.cit. 10,96.
⁴⁸ „Ὅτι μήτε ἔταιρεῖα τὴν πεποιθῶς” – (megbízhatóságom bizonyítéka, hogy) „nem bízom semmilyen politikai baráti körben”
DIÓN : 40,8-15. 43,6-7. 45,7-10. 50,3. ; SHERWIN-WHITE : op.cit. 610.p.
⁴⁹ SÜETONIUS : op.cit. Caesar. 42. ; Idem : op.cit. Augustus. 32. ; SHERWIN-WHITE : op.cit. 608.p. ; DESSAU : *Inscriptiones Latinae Selectae*. op.cit. 4966.sz.
⁵⁰ ASCONIUS : 78c ; LIU : 54-55.p.
⁵¹ PLINIUS : op.cit. 10,37-38.
⁵² TACITUS : op.cit. 15,43.
⁵³ Pseudo PIONIOS : 28.
⁵⁴ CANCIK — SCHNEIDER LANDFESTER : op.cit. s.v. Feuerwehr. ; HENZEN : op.cit. V. 5128.p. ; JUSTINIANUS : 4,63,5.
⁵⁵ ISIDORUS : op.cit. 20,6,9

Jegyzetekben alkalmazott rövidítések:

FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

- ASCONIUS — ASCONIUS: Pro Cornelio de maiestate. [Cornelius érdekében mondott beszéd.] In SQUIRES Simon (szerk.): *Quintus Asconianus Pedianus. Commentary of five speeches of Cicero*. Ford.: SQUIRES Simon. [Quintus Asconianus Pedianus. Cicero öt beszédének kommentárjai.] Bristol - Vauconda, 2006, Bristol Classical Press - Bolchazy-Carducci Publishers. 176 p. GB-ISBN 185 39 9051 5. USA-ISBN 086 51 6220 4.
- CASSIUS Dio — CASSIUS Dio Cocceianus: *Historia romana*. [Roman history.] Ford.: Earnest CAREY. [Római történelem.] London – New York, 1925, William Heinemann – G.P. Putman's sons. 481 p. /The Loeb classical library, 38./
- DIÓN — DIÓN Chrysostomos: *Speeches, discourses*. [Orationes.] Ford.: CROSBY Henry Lamar. [Beszéddek – értekezések.] Cambridge, 1940, Harvard University Press – William Heinemann. 482 p. /Loeb Classical Library/
- FRONTINUS — R.H. RODGERS (szerk.): *Frontinus: De aquaeductus urbis Romae*. [Róma város vízvezetékai.] Cambridge, 2009, R.H. RODGERS. 448 p. GB-ISBN 978 052 11 0118 9. /Cambridge classical texts and commentaries, 42./ GB-ISSN 0068-6638.
- HÉRODIANOS — *A római birodalom története Marcus Aurelius halálától*. Ford.: FEHÉR Bence – KOVÁCS Péter. [HÉRODIANOS: A excessu divi Marci.] Budapest, 2005, Osiris, 219 p. HU-ISBN 963 38 9669 X. /Sapientia humana./ HU-ISSN 1417-4863.
- ISIDORUS — ISIDORUS: Origenes. [Etymológiák.] Ford.: BARNEY Stephen. *The etymologies of historie of Sevilla*. [Sevillai Isidorus etimológiái.] Cambridge, 2008, Cambridge University Press. 475 p. + XII. melléklet. GB-ISBN 978 052 18 3749 1.

- IUVENALIS — *Saturea. Decimus Iunus Iuvenalis szatirái.* [IUVENALIS : Saturae.] Ford. MURAKÖZY Gyula. Budapest, 1964, Akadémia Kiadó. 388 p.
- JUSTINIANUS: *Codex Justinianus. Corpus Iuris Civilis.* — JUSTINIANUS: *Codex Justinianus. Corpus Iuris Civilis.* II.kötet. [Polgári törvénykönyv.] Berlin, 1954, KRUEGER Paul – WEIDMANNSE Verlags Buchhandlung. 513 p. XXVIII. melléklet.
- JUSTINIANUS: *Digesta.* — JUSTINIANUS: *Digesta.* [The digest of Iustinian.] Ford.: MONRO Charles Henry. [Justinianus digestája.] Cambridge, 2014, General Boox. 399 p. GB-ISBN 978 117 29 0396 2.
- LIVIUS — *A római nép története a város alapításától.* I-IV.köt. Ford. KISS Ferencné — MURAKÖZY Gyula. [Titus LIVIUS: Ab urbe condita.] Budapest, 1982, Európa Kiadó. 3085 p. HU-ISBN 963 07 2326 3.
- PETRONIUS — *Satyricon.* Ford.: HORVÁTH István Károly. [Titus PETRONIUS Arbiter: Satyricon.] Szeged, 1994, Szukits Könyvkiadó. 224 p. HU-ISBN 963 81 9949 0.
- id. PLINIUS — id. PLINIUS: *Historia Naturalis.* [Természetrájz.] Ford.: RACKHAM Harris: *Pliny Natural History.* [Plinius – Természetrájz.] Cambridge, 1961, Haward University Press. 568 p. GB-ISBN 978 067 49 9433 1.
- ifj. PLINIUS — Caius PLINIUS Caecilius Secundus Minor: *Epistulae.* [Levelek.] In BORZSÁK István — MARÓTI Egon — MURAKÖZY Gyula — SZEPESY Tibor (szerk. és ford.): *Iffabb Plinius levelek.* Budapest, 1981, Európa Kiadó - Kossuth Kiadó. 421 p. HU-ISBN 963 07 2377 8. /Bibliotheca classica, 5./ HU-ISSN 0324-7406.
- Pseudo-PIONIOS — Pseudo-PIONIOS: *Vita Polycarpi.* [Polykarpos élete.] In BUSCHMANN Gerd: *Das Martyrium des Polykarp.* [Polykarpos mártíromsága.] Göttingen, 1998, Vandenhoeck & Ruprecht. 457 p. DE-ISBN 978 352 55 1681 9.
- SENECA — *Vigasztalások. Erkölcsi levelek.* Ford.: RÉVAY József — KURCZ Ágnes. [SENECA Lucius Annaeus: *Epistulae.*] Budapest, 1980, Európa kiadó. 509 p. HU-ISBN 963 07 2274 7.
- STRABON — STRABON: *Geographika.* Ford.: FÖLDY József. *Földrajz.* Budapest, 1977, Gondolat. 1000 p. HU-ISBN 963 28 0533 X.
- SUETONIUS — *Caesarok élete.* Ford.: KIS Ferencné — TERÉNYI István. [SUETONIUS Tranquillus Gaius: *De vita duodecim caesarum.*] Budapest, 1961, Európa. 365 p.
- TACITUS — TACITUS Publius Cornelius: *Annales.* In BORZSÁK István (szerk.): *Tacitus összes művei.* Ford.: BORZSÁK István. Budapest, 1980, Európa Kiadó. I.köt. 441 p. HU-ISBN 963 07 1559 7. , II.köt. 644 p. HU-ISBN 963 07 1567 8. /Bibliotheca classica, 8./ HU-ISSN 0324-7406.
- TERTULIANUS — *Apologeticus.* Ford.: SOUTER Alexander. [TERTULLIANUS Quintus Septimius Florens: *Apologeticus.*] [Védőbeszéd.] Aberdeen, 1926, University Press. 92 p.
- VALERIUS Maximus — *Memorable Deeds and sayings. One thousand tales from ancient Rome.* Ford.: Henry John. WALKER. [VALERIUS Maximus: *Factorum ac dictorum memorabilium libri IX.*] [Emlékezetes tettek és mondások. Ezer legenda az ókori Rómából.] Indianapolis, 2004, Hackett Publishing Company. 392 p. USA-ISBN 0 87220 675 0.
- VELLEIUS Paterculus — *Róma története.* Ford.: HOFFMANN Zsuzsanna. [VELLEIUS Paterculus: *Historiae Romanae libri duo.*] Szeged, 2007, Lectum. 198 p. HU-ISBN 978 963 96 4009.
- VITRUVIUS — *De architectura.* Ford.: Frank GRANGER. [VITRUVIUS Pollio: *On architecture.*] [Az építészetről.] London – New York, 1931, William Heinemann – G.P. Putman's sons. - . 317 p. /The Loeb classical library, 152./
- MONOGRÁFIÁK, KISMONOGRÁFIÁK ÉS HASONLÓ JELLEGŰ KÖTETEK**
- ROBINSON — ROBINSON Olivia Fiona: *Ancient Rome. City Planning and Administration.* [Az ókori Róma. Várostervezés és közigazgatás.] London - New York, 1994, Routledge. 256 p. USA-ISBN 0 41 5106184. GB-ISBN 978 041 51 0618 4.
- SHERWIN-WHITE — SHERWIN-WHITE Adrian Nicholas: *The Letters of Pliny. A Historical and Social Commentary.* [Plinius levelei. Történelmi, társadalmi kommentár.] New York - Oxford, 1998, Calendron Press - Oxford University Press. 805 p. USA-ISBN 0 19 814435 0. GB-ISBN 978 019 81 4435 9.

TANULMÁNYOK

- BAZ — BAZ Ferit: Considerations for the Administration of the Province Pontus et Bithynia During the Imperial Period. [Megjegyzések Pontus és Bithynia tartományok közigazgatásához a császárkorban.] *Cedrus. The Journal of MCRI*. I.évf. (2013) 1.sz. 261-284.p. DOI : 10.13113.
- COTTON — COTTON-PATIEL Hannah: Cassius Dio, Mommsen and the quinquefascales. [Cassius Dio, Mommsen és a quinquefascales.] *Chiron*, XXXIII.évf. (2000) 1.sz. 217-234.p. CA-ISSN 0069-3715.
- DOBSON — DOBSON Brian: Legionary Centurion or Equestrian Officer? A Comparison of Pay and Prospects. [Legionárius centurio vagy lovagrendi hivatalnok? A fizetések és a távlati lehetőségek összehasonlítása.] *Ancient Society*. III.évf. (1972) 1.sz. 193-208.p. GB-ISSN 0066-1619.
- LIU — LIU Jinyu : Pompeii and collegia. A New Appraisal of the Evidence. [Pompei és a collegiumok. A bizonyíték újféle megközelítésben.] *Ancient History Bulletin*, XXII.évf. (2008) 1.sz. 53-69.p. GB-ISSN 0835-3638.
- RAINBIRD: The Fire Stations of Imperial Rome. — RAINBIRD John S.: The Fire Stations of Imperial Rome. [A Római Birodalom tűzoltólaktanyái.] *Papers of the British School at Rome*, XLIV.évf. (1986) 1.sz. 147-169.p. GB-ISSN 0068-2462.

KÉZIRATOK

- RAINBIRD: *The Vigiles of Rome*. — RAINBIRD John S.: *The Vigiles of Rome*. [Róma vigíljei.] Ph.D. disszertáció (Durham University) Kézirat. Durham, 1976, 469 p. + 55.p. melléklet.

LEXIKONOK

- CANCIK — SCHNEIDER — LANDFESTER — CANCIK Hubert — Helmuth SCHNEIDER — Manfred LANDFESTER (szerk.): *Der Neue Pauly. Enzyklopädie der Antike*. IV.köt. [Az új Pauly. Az antikvitás enciklopédiája.] Stuttgart, 2008, J.B. Metzler. 1252.col. DE-ISBN 978 347 60 1470 3.

SZÖVEGGYŰJTEMÉNYEK

- DESSAU: *Inscriptiones Latinae Selectae*. — DESSAU Hermannus: *Inscriptiones Latinae selectae*. [Válogatott latin feliratok.] Berlin, 1906, Weidmannos. 1040 p.
- DESSAU : *Inscriptiones Latii Veteris Latinae*. — DESSAU Hermann (szerk.): *Inscriptiones Latii Veteris Latinae*. [Latium régi latin feliratai.] Berlin, 1886, G. Reimerum. /MOMMSEN Theodor et al. (szerk.): *Corpus Inscriptionum Latinarum*. [Latin feliratok gyűjteménye.] , XIV./
- HENZEN — HENZEN Guillelmus (szerk.): *Inscriptiones Urbis Romae Latinae*. [Róma városi latin nyelvű feliratok.] Berlin, 1876, G. Reimerum. /MOMMSEN Theodor et al. (szerk.): *Corpus Inscriptionum Latinarum*. [Latin feliratok gyűjteménye.], VI./